

קטגוריות שיפוט במשנת סנהדרין

עיונים במשנת פרק א בסנהדרין

אליסף סכר

פתיחה

פרק א במסכת סנהדרין עוסק בבתי הדין השונים ובעיסוקם. הפרק בנוי ברובו כמעין רשימה המונה את סוג הדין ואת כמות הדיינים הנחוצים לדון בו. על אף המידע הרב והחלוקה הבסיסית המובאת במשנה, ישנו עדיין רושם כי מדובר ברשימה מעט מפוזרת המערבבת נושאים שונים ללא חלוקה וסדר ברור. במאמר זה ננסה ליצור מעט יותר בהירות וסדר במשנה. בשלב הראשון ננתח את מבנה המשנה וננסה להבין מהו ההיגיון הפנימי בסידור המשנה, לאחר מכן נחפש את מקורות הסמכות, כלומר ציווי מהתורה או מקור תנאי המאפשרים לדיינים לשפוט בכל תחום ספציפי, ודרכם ננסה להבין האם ישנה חוקיות הקובעת איזה תחומי שיפוט נמצאים בסמכות כל סוג הרכב. לבסוף נתייחס גם למספרי הדיינים עצמם וננסה לראות אם מספרים אלו מלמדים אותנו גם משהו על אופי ההרכב ועל מה הוא מייצג.

חלק א - מבנה המשנה

המשנה בפרק א גורסת:

דיני ממונות, בשלשה. גזילות וחבלות, בשלשה. נזק וחצי נזק, תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, בשלשה. האונס והמפתה והמוציא שם רע, בשלשה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, מוציא שם רע, בעשרים ושלשה, מפני שיש בו דיני נפשות.

מכות, בשלשה. משום רבי ישמעאל אמרו, בעשרים ושלשה. עבור החדש, בשלשה. עבור השנה, בשלשה, דברי רבי מאיר. רבן שמעון בן גמליאל אומר, בשלשה מתחילין, ובחמשה נושאים ונותנים, וגומרין בשבעה. ואם גמרו בשלשה, מעוברת.

סמיכת זקנים ועריפת עגלה, בשלשה, דברי רבי שמעון. ורבי יהודה אומר, בחמשה. החליצה והמיאונין, בשלשה. נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין, בשלשה. ההקדשות, בשלשה. הערכין המטלטלין, בשלשה. רבי יהודה אומר, אחד מהן כהן. והקרקעות, תשעה וכהן. ואדם, כיוצא בהן.

דיני נפשות, בעשרים ושלשה. הרובע והנרבע, בעשרים ושלשה, שנאמר (ויקרא כ, טז) והרגת את האשה ואת הבהמה, ואומר (שם טו) ואת הבהמה תהרגו. שור הנסקל, בעשרים ושלשה, שנאמר (שמות כא, כט) השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת הבעלים כך

מיתת השור. הזאב והארי, הדוב והנמר והברדלס והנחש, מיתתן בעשרים ושלשה. רבי אליעזר אומר, כל הקודם להרגן, זכה. רבי עקיבא אומר, מיתתן בעשרים ושלשה.

אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואין מוציאין למלחמת הרשות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין מוסיפין על העיר ועל העזרות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין עושין סנהדריות לשבטים, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין עושין עיר הנדחת, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואין עושין עיר הנדחת בספר, ולא שלש, אבל עושין אחת או שתיים.

במבט ראשוני נראה כי לפנינו רשימה מסודרת קודם דברים הנידונים בשלושה, לאחר מכן דברים הנידונים בעשרים ושלשה ולבסוף נושאים הדורשים הכרעה בסנהדרין של שבעים ואחת. אך כבר בסקירה ראשונית של הנושאים הנידונים בשלושה אנו מתחילים להיתקל בבעיות. ראשית, הפתיחה אינה ברורה – מה הכוונה בקטגוריה הראשונה 'דיני ממונות' – האם מדובר בתחום שיפוט בפני עצמו או בכותרת כללית¹ כמו כן על אף הרושם הראשוני שהמשנה מעוררת, שלפיו המונח 'שלושה' הוא תמיד שלושה דיינים, מתברר כי בחלק מהנושאים מדובר בשלושה מבית־הדין הגדול או שלושה הדיוטות שאינם זקוקים כלל להסמכה לדון.² בנוסף לכך, גם סוף הפרק מעלה סימני שאלה – מדוע מצוינים רק המקורות לבית־דין של עשרים ושלשה ובית־דין של שבעים ואחד מה המקור לדינים שבשלושה.

כדי להתחיל בחיפוש התשובות, עלינו קודם לקחת צעד אחורה ולנסות להבין את מבנה המשנה ואת החוקיות שבה. כדי לעשות זאת נעבור בסקירה מהירה על כל הנושאים הנידונים ונבין קודם במה מדובר ואילו סוגי דיינים נדרשים. הדיינים הנוגעים להבנת חלקי המשנה פזורים ברחבי הגמרא, אך לטובת התמצות נקבץ רק את המסקנות בטבלה מסודרת:

הנושא המוזכר במשנה	כמות וסוג הדיינים הדרושים
דיני ממונות	מפשט משנה נראה שמדובר במעין פתיח לרשימה הבאה בעקבותיו ולא בתחום ספציפי ³
גזלות וחבלות	שלושה דיינים ⁴
נזק, חצי נזק, כפל, ארבעה וחמישה	שלושה דיינים ⁵

- הגמרא בסנהדרין ב ע"ב כמובן פירשה את המושג כהודאות והלוואות, אך אנו ננסה להיצמד לפשט המשנה.
- על חוסר האחידות שצוין כאן נדון בהרחבה ונבסס ממקורות תנאיים בטבלה בהמשך המאמר. פרופסור חיים שפירא במאמרו 'המצוין' בתי הדין במשנה: עיון מחודש במשנת סנהדרין פרק א' גם מרחיב על הנושא אף שדעתו האישית היא שהמושג דיני ממונות אינם כותרת פתיחה אלא מושג מקביל להודאות והלוואות.
- פרופסור חיים שפירא במאמרו (לעיל הערה 2), מציין שהדבר נראה גם מהמושג הכללי 'ממונות' אך גם מהמילה 'דיני' שמוצמדת רק בהתחלה ולא בשאר הנושאים. אין כאן המקום להאריך בטיעונים השונים, אך אעיר בקצרה כי אף שיש מן החוקרים הסבורים שהמונח 'דיני ממונות' כולל בתוכו גם את הודאות והלוואות, לענ"ד יש לקרוא את המונח כמעין פתיח בלבד לרשימה הבאה בעקבותיו, ורשימה זו אינה כוללת את הודאות והלוואות. ולעיון מעמיק בנושא ראו את מאמרו של פרופסור חיים שפירא לעיל ואת מ' סבתו, תלמוד בבלי מסכת סנהדרין פרק שלישי: מהדורה, פירוש ועיון משווה במקבילות, א, ירושלים תשע"ח, עמ' 41-45.
- בבלי, סנהדרין ג ע"א.
- בבלי, סנהדרין ח ע"א.

אונס, מפתה ומוציא שם רע	שלושה דיינים (לפי חכמים מוציא שם רע דורש עשרים ושלושה דיינים מפני שיש בו צד של דיני נפשות) ⁶
מכות	שלושה דיינים (לפי רבי ישמעאל דרושים עשרים ושלושה מכיוון שלומדים גזרה שווה מרוצח) ⁷
עיבור החודש והשנה	שלושה מבית־הדין הגדול ⁸
סמיכת זקנים	שלושה מבית־הדין הגדול ⁹
עריפת עגלה	שלושה מבית־הדין הגדול ¹⁰
מיאון	שלושה (לפי דעות מסוימות אפילו שתיים) הדיוטות ¹¹
חליצה	שלושה הדיוטות ¹²
נטע רבעי, מעשר שני שאין דמיו ידועים, הקדשות	שלושה הבקיאים באומדנים ¹³
ערכי אדם	תשעה וכהן ¹⁴
דיני נפשות	עשרים ושלושה דיינים
שור הנסקל, זאב, ארי, ברדלס (דיני נפשות של חיות).	עשרים ושלושה דיינים
לדון שבט, כהן גדול, נביא שקר או עיר הנידחת	בית־הדין הגדול של שבעים ואחד
יציאה למלחמה	בית־הדין הגדול של שבעים ואחד

לאחר הסידור שערכנו בעזרת הטבלה, ניתן לראות כי אף על פי שהמשנה אינה מתייחסת לסוגים השונים של הדנים בשלושה, כפי שציין שפירא במאמרו לעיל היא כן מחולקת לפיהם על פי הסדר הבא:¹⁵

-
- 6 בבלי, סנהדרין ח ע"א.
 - 7 בבלי, סנהדרין ט ע"א.
 - 8 בבלי, סנהדרין י ע"ב.
 - 9 הגמרא (בבלי, סנהדרין יג) אמנם מביאה חילוק בין סמיכה (הכוונה לפר העלם דבר של ציבור) לבין סמיכת זקנים (הכוונה לסמיכת דיינים), אך נראה שלפי הלימוד הראשוני של סוג הדיינים מהפסוקים של פר העלם, גם הגמרא הבינה שהכוונה במשנה לנושא הנ"ל.
 - 10 בבלי, סנהדרין יד ע"א.
 - 11 בבלי, יבמות קז ע"א.
 - 12 בבלי, יבמות קא ע"א.
 - 13 בבלי, סנהדרין יד ע"ב.
 - 14 בבלי, סנהדרין טו ע"א.
 - 15 ושוב אפנה גם כאן למאמרו של שפירא שביסס בהרחבה את החלוקה המוצעת (לעיל הערה 2).

- א. עניינים הדורשים שלושה דיינים¹⁶ (קנסות ומכות).
- ב. עניינים הדורשים שלושה מבית־הדין הגדול (עיבור, סמיכה, עריפת עגלה).
- ג. עניינים הדורשים שלושה הדיוטות¹⁷ (מיאון וחליצה).
- ד. עניינים הדורשים שלושה בקיאים לטובת אומדן (נטע רבעי, מעשר שני, ערכין).¹⁸
- בהמשך הגמרא ממשיכה לדון בעניינים שנידונים בעשרים ושלושה ובבית־דין של שבעים ואחד לפי הסדר.

ראינו אם כן שהמשנה הרבה פחות מפוזרת ממה שנראה, וניתן למצוא בתוכה סדר ומבנה פנימי. מכאן נוכל לחקור האם מדובר באוסף ציוויים נקודתיים, כלומר שעל כל נושא נקבע נקודתית שהוא נדון בהרכב מסוים, או שמא הסדר הפנימי של המשנה משקף קטגוריות שיפוטיות הכוללות בתוכן תחת מטריה אחת כמה נושאים. למעשה, השאלה היא האם התורה מצווה על שלל נושאי השיפוט שהזכרנו במשנה ומצוות כל נושא להרכב מסוים של בית־דין, או האם התורה בעצם מורה על הקמת בתי דין שונים ומצוותת להם קטגוריות שיפוט כלליות שיכנסו תחת סמכותם. לדוגמא האם התורה קובעת שעבור החודש הוא תחת סמכותם של סנהדרין הגדולה וגם קובעת בנפרד שעבור השנה הוא תחת סמכותם של סנהדרין הגדולה, או שמא התורה קובעת באופן כללי שסנהדרין הגדולה רשאית לדון בקטגוריה כללית שנקרא לה 'קביעת לוח השנה' ובתוך קטגוריה זו כלולים עיבור השנה והחודש.¹⁹

לצורך בירור העניין נעבור על שלל הנושאים המוזכרים במשנה ונבדוק את מקורם בתורה או בתנאים. אם מדובר באוסף ציוויים נקודתיים נוכל לצפות למקורות נפרדים לכל הנושאים שנידונים בבית־דין (גם אם מדובר בנושאים הנמצאים תחת אותו הרכב), אולם אם מדובר בקטגוריות שיפוטיות נצפה למצוא מקור סמכות משותף לכל קטגוריה המאפשר להרכב הספציפי לדון ולהעניש בכל הנושאים הנמצאים תחת קטגוריה שיפוטית זו.

16 המשנה אינה מביאה שום חילוק בין מומחים או לא, ובאופן כללי חלוקה זו אינה מופיעה במקורות תנאיים (למעט במשנה בבכורות אך הכוונה שם למומחה במומי בהמה). החלוקה בין דיינים מומחים לכאלה שאינם מומחים מופיעה לראשונה בגמרא אצלנו.

17 לא מדובר בדיינים שאינם מומחים אלא באנשים פשוטים המשמשים כמעין 'עדים' לתהליך טקסי.

18 דורש אמנם תשעה וכוהן, אך גם כאן מדובר בשמאות ולא בפסיקת דין.

19 מדובר כאן כמובן בדוגמא גרידא ואין כאן עדיין קביעה של קטגוריה שיפוטית כלשהי.

חלק ב - מקורות הסמכות

כדי למצוא את מקורות הסמכות של כל נושא נתחיל בסקירה לפי סדר הנושאים המובאים במשנה.

עניינים שבשלושה

כמו שכבר ציינו, המשנה אינה מביאה מקור לנושאים הנידונים בשלושה,²⁰ אך הגמרא כן מביאה מקור ממכילתא דרבי ישמעאל:

'ונקרב בעל הבית אל האלהים' - הרי אחד, 'עד האלהים יבא דבר שניהם' - הרי שנים, 'אשר ירשיעון אלהים' - הרי שלשה. מכאן אמרו דיני ממונות בשלושה.²¹

הפסוקים שהמכילתא דורשת הם משמות כב ומדברים על גזלה, אך לא ברור אם כוונת המכילתא רק על ענייני גניבה, או שיש כאן לימוד כללי לכל הנושאים הנידונים בשלושה שהמשנה מזכירה. נציין כמה פרטים שעלולים להביא אותנו לתשובה:

א. ציינו כבר את הלשון הכללית של המונח 'דיני ממונות' והתייחסנו לכך שנראה ככותרת כללית וכפתיח ולא כנושא ספציפי. כך הדבר גם בשאר המקומות בגמרא בהם המונח מובא.

ב. הגמרא אינה מביאה שום לימוד לשאר דיני הקנסות (חבלות, נזק וחצי נזק, ארבעה וחמישה, אונס, מפתה ומוציא שם רע), ונראה כי היא מניחה שברור שעניינים אלו נידונים בשלושה ושאינן צורך בראייה נוספת.

ג. בדף ב ע"ב הגמרא כבר מציינת את המכילתא כחלק מדיון ספציפי שבו מביאה את הדעה שהמושג 'דיני ממונות' הוא גזלות וחבלות, ומסבירה שאם היינו כותבים 'גזלות וחבלות' בלבד, היינו חושבים שמדובר גם בהודאות והלוואות 'משום דעיקר שלשה דכתיבי, בגזלות וחבלות כתיבי. גזילות, דכתיב "ונקרב בעל הבית אל האלהים". חבלות - מה לי חבל בגופו, מה לי חבל בממונו!'. כלומר, הלימוד מהמכילתא מלמד **בעיקר** על גזלות וחבלות, אך מהניסוח נראה שהגמרא גם משאירה פתח לשאר העניינים שבשלושה להילמד כאן.

שלושת הפרטים שציינתי בצירוף החלוקה לסוגים השונים של 'שלושה' שהבאנו בחלק הקודם, מובילים להנחה כי המכילתא מתייחסת לכל העניינים הדורשים שלושה דיינים רגילים - כלומר כל דיני הקנסות (גזלות, חבלות, נזק וחצי נזק, ארבעה וחמישה, אונס, מפתה, מוציא שם רע) ומכות. כאן אני מבקש להציע שהסיבה להכללה היא שנושאים אלו שייכים לקטגוריה שיפוטית משותפת - בכל הנושאים הללו הדיין עושה את אותה הפעולה השתת עונש כספי מהתורה על הנשפט. כלומר, החלת סעיף ענישה ממוני מספר החוקים.

20 סיבה אפשרית לכך היא הערבוב בין ההרכבים השונים של שלושה שכבר הזכרנו קודם.

21 מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דנזיקין, טו.

הכללה זו מסבירה מדוע ניתן להסתפק במקור סמכות אחד משותף הנלמד מהמכילתא, המאפשר להרכב של שלושה דיינים להוציא לפועל סעיפי ענישה ממוניים של התורה. הנושא היחיד שאינו נכנס תחת הקטגוריה שהצענו הוא מכות, ובאמת רק בנושא זה הגמרא מביאה לימוד אחר למקור הסמכות מכות בשלשה כו. 'מנהגי מילי אמר רב הונא אמר קרא "ושפטום" - שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד'.²² כלומר, נושא המכות שייך לקטגורית שיפוט נפרדת משל עצמה שגם היא תחת סמכותו של בית-הדין של שלושה, ולכן במשנה מובאת לאחר הקטגוריה הראשונה.

ההכללה שהצענו יכולה גם להסביר לאן נעלמו הודאות והלוואות, שכן עניינים אלו אינם שייכים לקטגוריה. הפעולה הדרושה מהשופט במקרים של הודאות והלוואות אינה להשית תשלום נוסף מהתורה, אלא רק להכריע למי שייך הממון,²³ ולכן פעולה זו דורשת אינה דורשת כלל מקור סמכות, אלא רק גורם ניטרלי והסכמה משותפת בין הצדדים. לכן גם מעיקר הדין ניתן לבצע גם הכרעה כזאת באחד,²⁴ אף על פי שכמו דברי הרמב"ם 'אינו חשוב בית דין'²⁵ - לא דרוש בנושאים הללו כלל בית-דין או מקור סמכות (שכן אין כאן מימוש של סעיף תשלום מספר החוקים אלא רק בירור של המציאות).

שאר הנושאים שנידונים בשלושה הם אלו ששייכים לעיניי שמאות ולא לענייני שיפוט, ולכן לא שייך שם לדון בענייני סמכות (שהרי בקיאותם הוא מקור סמכותם), ושלושת הנושאים שמדובר בשלושה מבית-הדין הגדול (עיבור, סמיכה ועריפת עגלה) - בעניינים אלו ראוי לדון מדוע צריך רק שלושה מבית-הדין הגדול ולא את כל השבעים ואחד, אך מבחינת מקור סמכות ודאי שמקור סמכותם הוא מקור הסמכות של הסנהדרין הגדולה, ולכן נוכל לכלול אותם במקור זה כשנגיע לדיון במקור הסמכות של בית-דין של שבעים ואחד.

אם כך סיימנו בסקירה של העניינים שנידונים בשלושה וניתן לעבור להמשך המשנה.

22 בבלי, סנהדרין י ע"א.

23 במבט ראשון ניתן היה לחשוב שגם נזקים הם רק עניין של בירור מציאות והכרעה, אך גם בהם יש חלק של הוצאה לפועל של סעיף חוקי. כלומר, על הדין גם לברר האם פלוני הזיק לאלמוני, וגם לפסוק שעקב הנזק פלוני חייב סכום מסוים. בהודאות והלוואות לעומת זאת, אם אני מברר שהמנה שאצל פלוני שייך לאלמוני בכך נגמר העניין ואין פעולה נוספת של מימוש סעיף חוקי והשתת תשלום. וראו גם בשיעורו של הרב מרדכי שטרנברג מסכת בבא קמא שהסביר שדינו של נזק אינו יכול להגיע מסברא גרידא. (<https://www.youtube.com/watch?v=4VSiqCIenok>).

הרב דוד פוברסקי (שיעורי רבי דוד פוברסקי על מסכת סנהדרין, עמוד ג') מציע חילוק דומה בהסבירו מדוע בהודאות והלוואות מדאורייתא דין יחיד: 'ואפשר לומר דטעם הדבר הוא, משום דהחייב דהודאות והלוואות הא לא הוי מלוה הכתובה בתורה, אלא עצם החיוב הוי מסברא, דכיון שלוה צריך לשלם. מה שאין כן בגזילות וחבלות [...] דחיובו הוי חידוש מדיני התורה'.

פרופסור חיים שפירא במאמרו 'בית דין נברר ומקומו במערכת השיפוט התנאית' מציע חילוק מעט שונה בין חיובים שמקורם בהסכמה לבין חיובים שמקורם בעבירה. וראה לעיל בשנתון המשפט העברי, כך לב.

24 אומנם גם לפי שיטת רב אחא בריה דרב איקא חכמים דרשו שלושה כדי שלפחות אחד יהיה בקיא, אך מדאורייתא בחד סגי.

25 רמב"ם, הלכות סנהדרין והעונשין המסורין להם ב, יא.

עניינים שבעשרים ושלושה

המשנה מציינת שבית־דין של עשרים ושלושה דרוש רק לדיני נפשות, אך גם מביאה בעצמה את מקור הסמכות במשנה:

ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלושה, שנאמר (שם לה, כד-כה) ושפטו העדה והצילו העדה, עדה שופטת ועדה מצלת, הרי כאן עשרים. ומנין לעדה שהיא עשרה, שנאמר (שם יד, כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב. ומנין להביא עוד שלשה, ממשמע שנאמר (שמות כג, ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות, שומע אני שאהיה עמהם לטובה, אם כן למה נאמר (שם) אחרי רבים להטות, לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה על פי אחד, הטייתך לרעה על פי שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן עשרים ושלושה. וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים. רבי נחמיה אומר, מאתים ושלושים, כנגד שרי עשרות.²⁶

נתעכב מעט בהמשך על המבנה של בית־הדין של עשרים ושלושה (שני עדות של עשרה ועוד שלושה נוספים), אך בינתיים נוכל לקבוע כי מדובר בקטגוריה שיפוטית אחת הנובעת ממקור סמכות משותף.

עניינים שבשבעים ואחד

לכאורה גם כאן מקור הסמכות מצוין במשנה עצמה 'ומנין לגדולה שהיא של שבעים ואחד, שנאמר (במדבר יא) אָסְפָה לִי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִשָּׁה עַל גִּבִּיהֶן, הָרִי שְׁבָעִים וְאַחַד',²⁷ אולם ניתן עדיין לשאול האם לכל נושא שנידון בבית־דין של שבעים ואחד יש מקור סמכות משלו או שגם כאן מדובר בקטגוריה כללית הנובעת ממקור סמכות אחד המובא במשנה. מעיון בגמרא ניתן לכאורה לקבל את הרושם שמדובר באוסף ציוריים נקודתיים עם מקור סמכות נפרד, שכן הגמרא מביאה לימודים רבים לכל נושא ספציפי:

נושא	מקור הסמכות לפי הגמרא
לדון שבט	'והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך, ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך. הכא נמי איש ואשה אתה מוציא לשעריך, ואי אתה מוציא כל השבט כולו לשעריך.
לדון כהן	דאמר קרא 'כל הדבר הגדל יביאו אליך', דבריו של גדול.
נביא שקר	לימוד מהמילה 'דבר' מזקן ממרא - 'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' (דברים יז). ובנביא שקר נאמר 'אשר יזיד לדבר דבר' (דברים יח). המילה 'דבר' בפסוק הראשון מדברת על הסנהדרין הגדול, ולכן גם נביא שקר נשפט רק אצל בית־הדין הגדול.

26 משנה, סנהדרין א, 1.

27 שם.

יציאה למלחמה	דאמר קרא ו'ולפני אלעזר הכהן יעמד'. הוא - זה מלך, 'וכל בני ישראל אתו' - זה משוח מלחמה, 'וכל העדה' - זה סנהדרי.
הוספה על העיר או העזרות	ואין מוסיפין על העיר. מנהני מילי אמר רב שימי בר חייא, אמר קרא 'ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וכן תעשו' - לדורות הבאין.
עשיית סנהדראות	וְאֵין עוֹשִׁין סְנֵהֲדָאוֹת כּו'. מָנָא לָן כְּדָאֲשָׁכֶחַן בְּמִשָּׁה, דְּאוֹקֵי סְנֵהֲדָאוֹת, וּמִשָּׁה בְּמָקוֹם שְׂבָעִים וְחָד קָאֵי.
עיר הנידחת	'והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריך, ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך.

אולם אם נעיין בטבלה למעלה נוכל להבחין שמדובר במקורות שאינם ישירים - רוב המקורות מדברים בכלל על משה (דין כוהן גדול, הוספה על העיר או העזרות, עשיית סנהדראות), נביא שקר ויציאה למלחמה נלמדים שלא על דרך הפשט, ודין של שבט ועיר הנידחת נלמדים בכלל בדרך השלילה. ניתן אם כן להתרשם שמדובר יותר באסמכתאות ושמקור הסמכות של הסנהדרין הגדולה הוא באמת מה שמובא במשנה - 'אספה לי שבעים זקנים' - הסנהדרין הגדולה היא המשך ישיר של משה ושבעים הזקנים ולכן יש לה סמכות כללית לדון בעניינים ציבוריים. לכן גם מתברר לנו מדוע עיבור, סמיכת זקנים ועריפת עגלה גם דורשים שלושה מבית־הדין הגדול - גם שם מדובר בעניינים ציבוריים הדורשים סמכות הנהגתית הנתונה אך ורק בידי בית־הדין הגדול.²⁸

סיכום מקורות הסמכות

אם כן, ראינו שחרף הרשימה הארוכה המובאת במשנה, ישנה חוקיות וקטגוריות כלליות הנובעות ממקורות סמכות שונים. כלומר, מעין מעגלי שיפוט שניתן להכניס לתוכם גם נושאים נוספים שאינם מוזכרים במשנה. מעגלים אלו הם נפרדים ואינם מלמדים אחד על השני (לדוגמא, הסמכות של הרכב מסוים לשיפוט בחיוב ממוני, אינה מלמדת שיש לו גם סמכות לדון בנושאים לאומיים), ולכן לכל מעגל מקור סמכות משלו. מעגלי השיפוט שמצאנו הם:

- א. הכרעה לגבי כסף של אדם שקיים לפנינו אינה דורשת מקור סמכות, אלא ניטרליות והסכמה של שני הצדדים. מעיקר הדין נראה שאפילו אחד יכול אך חז"ל דרשו שלושה הדיוטות מפני יושבי הקרנות.
- ב. השתת תשלום ממוני מהתורה - קנס (שלושה דיינים) דורשת סמכות מיוחדת הניתנת מהפסוק 'ונקרב בעל הבית אל האלוהים'.

²⁸ ברוב הנושאים ניתן גם להבין מדוע מספיק שלושה מבית הדין הגדול - מדובר בעניינים ציבוריים אך במעמד טקסי שאינו דורש הכרעה בשיקול דעת. לגבי עיבור השנה לא מצאתי תשובה מספקת מדוע לא נדרש הרכב מלא.

- ג. חיוב עונש גופני שאינו מיתה (שלושה דיינים) דורש סמכות מיוחדת הניתנת מהפסוק 'כי־יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל־המשפט ושפטום והצדיקו את־הצדיק והרשיעו את־הרשע: והיה אם־בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו'.
- ד. חיוב עונש גופני של מיתה (סנהדרין קטנה של עשרים ושלושה) דורש סמכות מיוחדת הניתנת מהפסוק 'כי־יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל־המשפט ושפטום ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: והצילו העדה את־הרצח מיד גאל הדם'.
- ה. הכרעות בעניינים לאומיים (סנהדרין הגדולה של שבעים ואחד) דורשות סמכות מיוחדת הניתנת מהפסוק 'אספה לי שבעים זקנים' וקביעת הסנהדרין הגדולה כהמשך של משה ושבעים הזקנים.

סיום – משמעות מספר הדיינים בערכאות השונות

ראינו עד כה במאמר שישנם מעגלי שיפוט עם סמכויות ברורות, היוצרים את שלושת ההרכבים של דיינים שאנו מכירים. בחלק אחרון זה של המאמר ברצוני לשאול האם מעבר לחוקיות שמצאנו ישנה גם משמעות מיוחדת למספר הדיינים שבכל ערכאה. מדוע דורשת התורה דווקא שלושה, עשרים ושלושה או שבעים ואחד דיינים כדי לשפוט בנושאים השונים נבחן אם כן את ההרכבים לפי הסדר:

א. בית־דין של שלושה המספר שלוש אינו מוזכר במפורש בתורה ונלמד דרך דרשת הפסוקים. אך גם מעבר ללימוד מהפסוקים ברצוני להציע בשלושה דיינים הוא ההרכב הטבעי והבסיסי ביותר לבית־דין גם מסברה. שופט אחד אינו יכול להיחשב כבית־דין אפילו בדברים שדן יחיד, כנראה מכיוון שחלק מהותי מבית־דין הוא היכולת שתישמע דעה נגדית (דבר הדורש לפחות שניים). כמו כן, שניים אינם יכולים להיחשב בית־דין מכיוון שאין בית־דין שקול. כלומר, דרושה יכולת להכריע. שתי הדרישות הללו של דעת מיעוט ויכולת הכרעה הופכות את המספר שלוש למספר המינימלי של דיינים, ולפיכך בעניינים הבסיסיים הדורשים שיפוט יידרשו שלושה דיינים.²⁹

ב. בית־דין של עשרים ושלושה כאמור מקור המספר הוא דרשה של הפסוק 'ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: והצילו העדה את־הרצח מיד גאל הדם'. בעצם המספר הדרוש אינו עשרים ושלושה כמספר יחיד, אלא $10+10+3$. הדגש העיקרי הוא על המילה עדה המייצגת עשרה. המילה 'עדה' בתורה מתייחסת בדרך כלל לקבוצה מובחנת בתוך כלל העם, בעלת קשר משותף סביב זהות מסוימת. השימוש במילה זו לטובת הלימוד שלנו יכול ללמד גם על אופיו המיוחד של בית־הדין – בית־דין של עשרים ושלושה נועד לייצג את העדה המקומית ולשמש כמעין שליח של העדה. כלומר, האחריות

29 כמובן שגם לצד הסברה נושאים הנידונים בשלושה עדיין צריכים מקור מהתורה לכך שהם בסמכות המוסד הבסיסי שנקרא 'בית־דין', אך הכימות של מוסד זה למינימום שלושה נובע מהסברה.

להציל או להמית נתונה בידי העדה המקומית. דבר זה יכול אולי להסביר מדוע המשנה גם קושרת את בית־הדין לשרי עשרות ' וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים. רבי נחמיה אומר, מאתים ושלשים, כנגד שרי עשרות. 'על שרי עשרות נאמר 'ואתה תחזה מכל העם', כלומר, לא מדובר בסמכות שהופלה מלמעלה אלא בסמכות הנלקחת מתוך האנשים והנובעת מהם.

ג. בית־דין של שבעים ואחד כמו שאמרנו, בית־דין של שבעים ואחד הוא בעצם המשכו של משה ושבעים הזקנים. המספר אינו רק מספר מקרי שנבחר על ידי הקב"ה, הוא גם בעל משמעות מיוחדת 'כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הִנָּא מִצִּירָא שְׂבָעִים'. המספר שבעים הוא המספר המייצג את העם.³⁰ לכן הסנהדרין הגדולה בתור מוסד הנהגתי המייצג את כנסת ישראל כולה מונה שבעים דיינים ואת נשיא הסנהדרין המשמש כממשיכו הישיר של משה רבינו.

העיון בסמכויות השונות של בתי־הדין ובמשמעויות המספרים השונים, מלמד גם על הבדל חשוב בין הסנהדרין הקטנה והגדולה לא מדובר רק בהבדלים כמותיים של בית־דין גדול יותר המכריע בעניינים יותר מסובכים, אלא גם **בהבדל איכותי**. הסנהדרין הקטנה משמשת בתור מוסד שיפוט מקומי, ואילו הסנהדרין הגדולה משמשת גם בתור **מוסד הנהגתי** מתוקף היותה מייצגת את כלל העם מול האל. לכן סמכויותיה אינן הרחבות של סמכות הסנהדרין הקטנה אלא הן סמכויות נבדלות לחלוטין הנוגעות בהנהגת העם והחברה.³¹

סיכום

במאמר זה סקרנו את משנת הפרק הראשון של מסכת סנהדרין. ראינו כי משנה זו מסודרת בצורה שיטתית לפי סוגי השופטים וההרכבים. לאחר מכן ראינו כי לא מדובר באוסף ציוויים נקודתיים אלא בקטגוריות ברורות היוצרות מעגלי שיפוט שונים בעלי מקורות סמכות נפרדים לכל מעגל. לבסוף ראינו כי מספרי הדיינים בכל הרכב אינם שרירותיים אלא מייצגים את ההרכב הבסיסי של בית־דין (שלושה דיינים), את הסנהדרין הקטנה כגוף שיפוט עדתי (עשרים ושלושה דיינים) ואת הסנהדרין הגדולה כמוסד הנהגתי המייצג את כלל ישראל (שבעים ואחד דיינים).

30 תודותי למו"ר הרב דוד סבתו על ההארה.

31 כמובן שהסנהדרין הגדולה גם משמשת כמוסד שיפוט הן בעניינים שלא הוכרעו בבתי הדין שמתחתיו (כי יפלא ממך דבר).